

OPPOSISJON

ved

DISPUTATS OVER JUDY GAMMELGAARDS AVHANDLING:

»KATHARSIS. SJÆLENS RENSELSE

I PSYKOANALYSE OG TRAGEDIE«

ved

Bjørn Killingmo

Professor Bjørn Killingmo, Psykologisk Institutt, Universitetet i Oslo, som var 1. opponert ved Judy Gammelgaards disputats, har været så venlig at stille sit manuskript til rådighed for Psyke & Logos. Det skal bemærkes, at det her publicerede manuskript ikke er helt identisk med den mundtligt fremførte opposition, idet dele af manuskriptet måtte udelades som følge af tidsnød, ligesom der også i diskussionen med præses fremkom momenter, som ikke er medtaget i manuskriptet. Sidehenvisninger i manuskriptet refererer til den udgave af afhandlingen, som oprindeligt blev indleveret til bedømmelseskomiteen, og ikke til den trykte bogudgave. Da der ikke er tale om en artikel i sædvanlig forstand er der heller ikke referencer til de i oppositionen omtalte forfattere. Mange af spørgsmålene til doktoranden er udeladt af redaktionen.

Dekanus, professorer og doktorer, kjære Doktorand, mine damer og herrer.

Det kan være naturlig å starte denne disputats med spørsmålet: Hva er psykoanalyse? I efterskriftet til arbeidet *Die Frage der Lainanalyse* (arbeidet om leganalysen) fra 1927, uttaler Freud, at psykoanalysen ikke er å betrakte som en form for medisinsk psykologi. Heller ikke er den begrenset til en psykologi som omhandler patologiske prosesser. »Psykoanalyse er psykologi«, sier Freud, og han fortsetter: »Visselig ikke hele psykologien, men dens underlag, kanskje endog selve dens basis«.

Med denne vesensbestemmelse har Freud plassert psykoanalysen under psykologiens domene. Dersom vi tar på alvor at psykoanalysen er del av den psykologiske vitenskap, og ikke et system av dogmer, påligger det den, på linje med andre vitenskaper, å formulere sine hypoteser på en måte som gjør at de i siste instans er testbare. Dette reiser imidlertid omfattende metodiske problemer, fordi selve psykoanalysens objekt, det den studerer er så komplekst. Som Robert Holt sier: »Det som er særegent ved psykoanalysen som en psykologi, det som gir den en spesiell appell og som tiltrekker vår oppmerksomhet, bortsett fra vårt personlige engasjement, det er dens opptatthet med det som er viktigst i menneskelivet. Nettopp

på grunn av denne makroskopiske tilnærming, dens orientering mot de dypeste temaer og de mest forvirrende dilemmaer i menneskers liv, blir psykoanalytisk teori spesielt interessant, men også usedvanlig komplisert å teste.«

Ved at psykoanalysens forskningsenhet er så kompleks, er det ikke uten videre klart hva slags vitenskap psykoanalysen er; en naturvitenskap, en sosialvitenskap, en dybdehermeneutisk vitenskap eller en samling psykologiske synsmåter med varierende epistemologisk status.

Heller ikke er det klart hva slags forskning som skal kalles »psykoanalytisk«. Grovt sett kan vi skille mellom fem grupper av psykoanalytisk forskning: Den første er systematisk observasjon i behandlingssituasjonen som har til hensikt å nyansere og utvide psykoanalytisk teori. Den andre omfatter forskning som har til hensikt å etterprøve psykoanalytisk teori ved hjelp av metoder og data *utenfor* behandlingssituasjonen. Den tredje omfatter systematiske studier av begreper og relasjoner mellom begreper innen psykoanalysens teoretiske nettverk. Den fjerde gruppen inkluderer forskning som anvender psykoanalytisk tolkningsmetode og forståelse på fenomener utenfor psykoanalysens eget område, for eksempel på litteratur, kunst og sosiale problemer. Den femte gruppen omfatter en vid variasjon av forskning – alt fra eksperimentelle studier til spedbarnsobservasjon. Fellesnevneren for denne siste gruppen er å sammenholde psykoanalytiske begreper og data fra andre psykologiske forskningstradisjoner.

Judy Gammelgaards avhandling, som skal forsvares i dag, plasserer seg innen gruppe 3, den vi kan kalla *teoretisk forskning*. Det dreier seg om begrepsavklaring, hvor empiri eller klinisk observasjon ikke brukes for å teste hypoteser, men for å illustrere begreperets betydningsinnhold og begreperets forhold til hverandre. Joseph Sandler, som er en fremtredende eksponent for denne forskningstradisjonen, hevder at det må stilles visse betingelser for at de psykoanalytiske begreper skal gripes i sin fulle kompleksitet. For det første må de forstås i *historisk sammenheng*. Dette er et sine qua non. Videre må de forstås i en kontekst, som et punkt i et *begrepsrom*. Dette innebærer at begrepene får en viss *elastisitet*. Etter Sandlers mening er det takket være denne elastisitet at psykoanalysen kan overleve som en noenlunde enhetlig teori.

Dagens doktorand har satt seg som mål å nyansere et av psykoanalysens eldste begreper, nemlig *katharsisbegrepet*. I sin eksplisering av begrepet lever doktoranden på mønstergyldig måte opp til Sandlers kriterier. Ikke bare dokumenterer hun med usedvanlig grundighet begrepet historie, hun følger begreper til dets grenser, slik at hele begrepsrommet blir belest. Hun viser også hvordan katharsisbegrepet er bygd inn i et nettverk av andre begreper, og at det ikke kan forstås uten også å ta hensyn til disse. Avhandlingen inneholder således et helt knippe av begreper. Jeg vil på denne bakgrunn karakterisere avhandlingen som et metodisk meget grundig og solid arbeid, som med heder forsvarer sin plass i den teoretiske forskningstradisjonen.

Før jeg går nærmere inn på avhandlingens problemstillinger, vil jeg fremheve ett forhold som plasserer Judy Gammelgaards arbeid i særstilling. Ikke bare omfatter det en eksplisering av katharsisbegrepet i psykoanalysen. Det omfatter også en utlegning av katharsisbegrepet i tragedien. Ved dette får avhandlingen et *tverrvitenskapelig* preg. Det er imponerende at en psykoanalytiker kan føre en informert diskusjon på høyt nivå på et annet fagområde. Jeg skal imidlertid i min opposisjon ikke beskjefte meg med katharsisbegrepet i den litterære tradisjonen. Det overlater jeg til min medopponent. Likevel vil jeg oppholde meg litt ved selve *begrunnelsen* for å velge et tverrvitenskapelig opplegg, fordi jeg ikke synes at denne fremkommer klar i avhandlingen.

Rent logisk kan vi stille opp ulike forbindelseslinjer mellom psykoanalysens katharsisbegrep og estetikkens. For det første: Estetikkens tragediebegrep kan tilføre noe til psykoanalysens katharsisbegrep. For det andre: Psykoanalysens begrep kan tilføre noe til tragediens begrep. For det tredje: Psykoanalysens og estetikkens katharsisbegreper kan vise seg å være sammenfallende. For det fjerde: Psykoanalysens og estetikkens begreper er parallelle uten at det ene tilfører det andre noe spesielt. I første betydning er det psykoanalysen som lærer noe av tragedien. I annet tilfelle er det tragediens begrep som blir utdypet ved at vi legger en psykoanalytisk forståelse inn i det. I det tredje tilfellet dreier det seg om en påvisning av at to begreper som har eksistert i hver sin tradisjon, ved nærmere analyse viser seg å være det samme eller tilnærmet det samme. I det fjerde tilfellet dreier det seg mere om å konstatere at katharsis refererer til noe allment i kulturen og som nedfeller seg både i psykoanalysen og i litteraturen.

Jeg mener fremstillingen ville ha vunnet i klarhet og at perspektivet ville ha blitt skjerpet, dersom doktoranden hadde vært mere presis i *begrunnelsen* for det tverrvitenskapelige opplegget.

Problemstilling

Etter denne innledende avklaring vil jeg gå nærmere inn på avhandlingens problemstilling. Rent generelt vil jeg bemerke, at jeg har vanskelig for å finne en klar og definitiv problemstilling som står frem og danner det sentrale referansepunkt. Jeg synes dette er en svakhet ved avhandlingens form. Man savner mer figur og grunn i selve fremstillingen. Man venter også å finne arbeidets problemstilling i innledningen. Imidlertid er de formuleringer som der er gitt, relativt vage og mangetydige. Det heter for eksempel, at arbeidet skal ha som mål å nansere katharsisbegrepet. Videre: Det skal bidra til hva psykoterapi er, det skal forholde seg kritisk til idéen om å forløse affekter, det skal vise, at den medisinske metafor uttrykker et forenklet katharsis- og traumbegrep, det skal begrunne hvordan et begrep som katharsis kan innpasses i den senere psykoanalyse, og

det skal bidra til erindringens psykologi. Først på side 134 kommer vi til det som kan kalles en formalisert og overgripende problemstilling. Den lyder: »Arbeidet skal definere katharsis konsistent og systematisk innenfor psykoanalysens metapsykologi og peke på implikasjonen av dette for katharsis i psykoanalytisk terapi.« Jeg mener ikke, at de mange problemstillinger som er nevnt ovenfor ikke er relevante. Min innvending er at de ikke er *sortert*, og at de ikke er fremstilt hierarkisk i over- og underordnede problemstillinger.

Etter min mening ville fremstillingen fått en strammere form dersom doktoranden hadde vist, at det dreier seg om ulike *nivåer* av problemstillinger. Slik jeg leser avhandlingen, mener jeg det lar seg gjøre å skille ut tre hovednivåer av problemstillinger:

1. Det første og mest overordnede nivå relaterer seg til en *vesensbestemmelse* av psykoanalysen i relasjon til en energetisk oppfatning kontra en hermeneutisk oppfatning.

2. På det neste trinnet hører de problemstillinger hjemme, som har med *katharsisbegrepet* å gjøre. Her er det doktorandens anliggende å vise at katharsisbegrepet inneholder både en energetisk og en hermeneutisk diskurs. Dette er nødvendig både for å imøtegå banaliserte utgaver av det analytiske katharsisbegrep i form av hurtige avreageringsterapier og fordi katharsisbegrepet også innen psykoanalysen selv er blitt overforenklet fremstilt. Men doktoranden vil ikke bare imøtegå en forenklet forståelse av begrepet. Hun vil også *opdatere* begrepet slik, at det blir et gyldig og brukbart begrep i *dagens* psykoanalyse. Ja, hun sier bent frem, at hun vil gjøre det, hun kunne tenke seg, at Freud ville ha gjort, dersom han hadde gått videre med begrepet katharsis, hvilket han altså ikke gjorde.

3. Endelig har vi tredje nivå av problemstillinger: Det omhandler en rekke underbegreper som hver for seg danner byggestener for de mer overordnede problemstillingene. De viktigste av disse er *nachträglichkeit-begrepet*, *traumebegrepet* og *affektbegrepet*. Til hvert av disse er igen knyttet en rekke problemstillinger. Jeg skal i det følgende starte nedenfra, på det tredje nivå, for så, i tur og orden, å bevege meg oppover til de to andre nivåene. Jeg finner dette naturlig, fordi hele tankebygget er avhengig av at byggestenene i grunnmuren er holdbare.

Nachträglichkeit

La oss begynne med *nachträglichkeit-begrepet*. *Nachträglich* refererer til det forhold, at »der i erindringen føyes betydning til opplevelser som på det tidspunkt, de ble erfart som opplevelser, ikke hadde den betydning«. Betydning blir altså tilskrevet i etterhånd. Formulert på en annen måte:

Mening skapes *retroaktivt*. Ved den betydning som i etterhånds tillegges erindringen av den opprinnelige hendelse kan erindringen få *traumatisk* karakter. I den grad *det* finner sted, er det berettiget å si at personene »lider av reminisenser« eller erindringer. På side 118 i avhandlingen fremholder doktoranden følgende: »Begrepet *nachträglichkeit* skal vise seg å være et helt sentralt omdreiningspunkt for diskusjonen av katharsis, når dette ord leses inn i erindringens dimensjon«. Vi kan trygt slå fast at hele den argumentasjonskjede som doktoranden bygger opp, i stor grad hviler nettopp på dette begrep. Det er derfor nærliggende å tenke at *nachträglichkeit* er et begrep som psykoanalysen ikke kan klare seg uten. Mot denne bakgrunn er det oppsiktsvekkende at begrepet er så lite omtalt i store deler av den psykoanalytiske litteratur. I Horatio Etchegoyen's nye monumentalverk på 800 sider, *The fundamentals of psychoanalytic technique* er begrepet ikke nevnt. Heller ikke i Thomäs og Kächeles omfattende verk *Psychoanalytic practice* nevnes begrepet. Heller ikke er det er begrep som nevnes ofte i internasjonale psykoanalytiske tidsskrifter. Og dersom det nevnes, er det som regel i en historisk og ikke i en systematisk sammenheng. Det er også et faktum, at begrepet sort sett forsvinner ut av Freuds verker etter 1920.

Flere mulige forklaringer finnes. For det første kan det tenkes, at den forståelse som begrepet rommer, er erstattet av en ny forståelse. For det andre kan det være at begrepet er så snevert, at det har begrenset forklaringsverdi. For det tredje kan det tenkes, at det er assimilert i andre begreper, slik at det bare er av historisk interesse å trekke det frem.

Det første spørsmålet, som reiser seg når vi skal vurdere den psykologiske *relevans* av *nachträglichkeit*-begrepet, er hvorvidt *all* erindring er *nachträglich*-preget eller om det bare er spesielle erindringsspor som blir tillagt en slik retroaktiv tilskrivning av betydning.

På side 188 i avhandlingen heter det: »Når det lykkes at fremkalle en fortrenget erindring, reagerer analysanden ofte, som om hun hele tiden hadde kjent til den, mens andre betydningsfulle opplevelser, der imidlertid først er blevet til *nachträglich*, slett ikke lar seg fremkalle som erindringer.« Vi får her vite, at for det første blir ikke alle opplevelser til *nachträglich*, og for det andre at en opplevelse kan være betydningsfull selv om den ikke er blitt til *nachträglich*. Dette reiser flere spørsmål:

- (1) Hva er det som skiller slike hendelser som blir eller kan bli *nachträglich* bearbeidet fra slike som ikke blir det?
- (2) Hva skiller dem fra slike som blir fortrenget, men ikke *nachträglich* bearbeidet?

Selv om vi avgrensner *nachträglichkeit*-fenomenet til å kunne omfatte slike opplevelseskvaliteter som etter den opprinnelige hendelse ikke har latt seg *inkorporere* helt i en meningsfylt sammenheng, så gjenstår visse problemer.

For det første kan man spørre om ikke det forhold at en opplevelse ikke er assimilert, i seg selv er uttrykk for at opplevelsen i en eller annen form er traumatisk. Dette vil jeg komme tilbake til senere. For det andre: Når kan en si at en hendelse er fullstendig inkorporert eller integrert? Vil den noensinne være det? Hva jeg vil frem til, er at vi her har å gjøre med en *relativitet*. For nettopp *det* har betydning for hvordan vi anser nachträglichkeit-fenomenet. Er det et snevert psykoanalytisk fenomen, eller er det mer allment prinsipp som har fått dette navnet i psykoanalysen, men som er velkjent i den allmenne psykologi?

Ville doktoranden være enig i, at nachträglichkeit er et spesialtilfelle av egos alltid pågående organiserende funksjon som blant annet medfører en reformulering av hukommelsen i overensstemmelse med den aktuelle erfaring? Jeg tror, at en slik generalisert formulering av nachträglichkeit-begrepet ville gjøre det lettere å integrere det med moderne psykoanalytisk teori.

Jeg vil med dette forlate spørsmålet om, hvorvidt vi skal anlegge et snevert eller et bredt perspektiv på begrepet og ta som utgangspunkt at en tilbakeskuende tillegging av betydning kan være til hjelp for å oppklare en ubevisst meninnsammenheng i psykiske symptomer, det jeg vil kalle psykologiske gåter.

Spørsmålet blir da: Er det bare i forhold til hysterisk symptomatologi eller de hysteriske »gåter«, at nachträglichkeit er en relevant tankemodell?

Spørsmålet innebærer, at man har en forestilling om, at det er noe som heter hysterisk patologi og at den er avgrensbar fra annen patologi. Men hvordan stemmer en slik antagelse med vår daglige kliniske erfaring? Da Elisabeth Zetsel for noen ti-år siden kom med sin velkjente artikkel »The so called good hysteric«, tror jeg hun artikulerte en erfaring som mange analytikere kjente seg igjen i. Den gode klassiske hysteri eksisterer ikke mer, hvis den da overhodet noen gang har eksistert. For det er jo *vi* som samler fenomenene i klasser og gir dem navn. Zetsel anfører fire nivåer av strukturell organisering hos såkalte hysterikere, og bare de to øvre er analyserbare etter klassiske prinsipper. I dag ville mange analytikere gå enda lenger. De ville hevde, at bare en individuell personlighetsbeskrivelse er relevant i relasjon til analyserbarhet og ikke tilhørighet i diagnostiske kategorier. Hvis vi altså løser opp tenkningen i diagnostiske grupper, så blir spørsmålet: Er nachträglichkeit et begrep som er relevant for all psykopatologi eller har det gyldighet bare overfor en relativt snever gruppe med en bestemt type symptomatologi?

Når vi som analytikere vurderer våre pasienter i dag, tror jeg det vil være samstemthet om at *narsissistisk* problematikk, hele spørsmålet om regulering av selvfølelse og etablering av en internalisert adskilt selvrepresentasjon, er et kjerneproblem i mange av våre pasienter. Hvordan passer Freuds nachträglichkeits-begrep inn i forståelsen av den narsissistiske

patologi?

Det har vært min hensikt med disse spørsmål å innringe *nachträglichkeit*-begrepet for å bestemme dets *gyldighetsområde* og *aktualitet*. Jeg vil avslutte diskusjonen av *nachträglichkeit* med et spørsmål av mere prinsipiell natur. På side 11 i innledningskapitlet sier doktoranden: »Med utgangspunkt i dette begrep har det vært mulig å utvide og nyansere det medisinsk definerte traumbegrep, å oppheve det kronologiske og kausale forhold mellom fortid og nåtid i det menneskelige utviklingsforløp, å lese forholdet mellom fantasi og virkelighet på en måte som oppløser dikotomien i dette og endelig å kaste lys over erindringens kompliserte psykologi.« En tør kalle et begrep som har alle disse egenskaper for et ganske omnipotent begrep. Selv om vi kan lese doktorandens setning som en programmerklæring, omfatter den problemer av så ulikartet og omfattende karakter at en kan komme i tvil om doktoranden helt har erkjent implikasjonen i setningen. Jeg skal her ta opp en av påstandene, nemlig den at *nachträglichkeit* opphever det kronologiske og kausale forhold mellom fortid og nutid i det menneskelige utviklingsforløp. Som et litterært uttrykk kan dette utsagn gi mening, men som påstand i en vitenskapelig avhandling krever det en presisering.

Det avgjørende her er hva slags kausalitetsbegrep man opererer med. Jeg mener det er nødvendig i denne sammenheng å skille mellom *empirisk* kausalitet og *fenomenologisk* kausalitet. Fra en empirisk synsvinkel kan vi ikke si at kronologien oppheves. De kausale prosesser arbeider ikke bakover i tid. De kausale interaksjoner som finner sted i fenomenet *nachträglichkeit*, behøver da heller ikke, som påvist av Thomä, noen antagelse om »retrokausalitet«. De kan forstås som interaksjon mellom *samtidig* innhold i et rent psykologisk lagringssystem. Det vi har å gjøre med, er at en aktuell stimulering aktiverer allerede forarbeidede erindringsspor fra en infantil hendelse og derved, i kraft av systemets nåværende beskaftenhet, frembringer en traumatisk reaksjon *her og nå*. Sett slik endrer *nachträglichkeit*-begrepet ikke vår forståelse av empirisk kronologisk kausalitet sett fra en forklaringsmessig synsvinkel. På et *fenomenologisk* plan, derimot, er det ikke noe i veien for at noe som i virkeligheten kom *etter* i en serie objektive livshendelser, kommer *først* i subjektiv eller opplevelsesmessig sammenheng, dvs. i personens *psykologiske realitet*. Slik sett er det bare i *metaforisk* forstand at *nachträglichkeit*-fenomenet opphever skillet mellom fortid og nåtid. Jeg mener doktoranden burde har presisert sitt kausalitetsbegrep på dette viktige punkt.

Traume

Jeg skal nå gå over til traumbegrepet. På side 11 i avhandlingen kan vi lese: »Katharsis må forstås som effekten av den prosess hvorigjennom *traumatiske erindringer* erfarer en form for bearbeidning gjennom pasien-

tens beretning.« Av dette fremgår at traumbegrepet er et viktig ledd i doktorandens resonnementskjede. Men ikke bare er traumet utgangspunkt for doktorandens resonnement. På side 220 slår hun fast, at hun har som mål å »definere et psykoanalytisk traumbegrep«. Hermed kommer traumbegrepet til å stå sentralt i avhandlingen.

Rent generelt kan vi vel være enige om, at traumbegrepet er et av de mest elastiske begreper i hele det psykoanalytiske begrepsnettverk. Derved står det i fare for å bli *overinklusivt* og dermed uinteressant. Det er derfor med stor interesse man avventer doktorandens forslag til et psykoanalytisk traumbegrep. Traumbegrepet er behandlet på en rekke steder i avhandlingen, men da mest i historisk sammenheng. Det er i kapittel nr. 7, side 220 - 237, som har tittelen »Det psykiske traume« – det er rimelig å vente at doktoranden kommer med *sin* definisjon av begrepet.

I dette kapittel får vi en nøye redegjørelse for *Freuds* holdning til traumbegrepet, og doktoranden viser klart, at Freud forble – gjennom hele sitt forfatterskap – i et uavklart forhold til begrepet, i en stadig pendling mellom *nachträglichkeit* og *realia*. Derfor blir det spesielt interessant å høre hvilket psykoanalytisk traumbegrep doktoranden ender opp med. Jeg kan imidlertid ikke se, at doktoranden kommer med en egen klar definisjon av et psykoanalytisk traumbegrep. Slik jeg ser det, står en rekke spørsmål ubesvart, eller iallfall er de så vidt indirekte besvart, at det er nødvendig å stille noen avklarende spørsmål:

For det første: Vil doktoranden *pr. definisjon* knytte traumbegrepet til *nachträglichkeit*-begrepet? Det vil si at et traume, i psykoanalytisk forstand, bare blir til *nachträglich*?

Hva med andre psykoanalytiske traumbegrep som eksisterer, slike som *Kris'* og *Mashud Kahns'* og for den saks skyld *Laplanches'*. Jeg skulle ønske doktoranden hadde vært litt *dristigere* her og hadde argumentert for *sitt* traumbegrep mot de andre og eventuelt foreslått andre betegnelser for disse. Slik det nå er, blir »traume« forsat et begrep som kan romme helt ulikartede forståelsesmåter.

Det neste spørsmålet, som jeg ikke kan se er presist avklart i avhandlingen, er forholdet mellom *traume* og *konflikt*. Dette er ikke systematisk behandlet i avhandlingen, men det forekommer mere spredte henvisninger til konfliktbegrepet. På side 123 heter det om Elisabeth von R's sykehistorie: »... Vi får herigjennom presentert et skjebneforløp konsentrert om en tragisk og dypt ulykkelig *konflikt*.« I samme kapittel, på side 130, kommer følgende uttalelse: »Vi har møtt en rekke skjebneforløp, der alle har konsentrert seg om en *tragisk konflikt*, bundet til erindringen om *psykiske traumer*.« Og videre heter det: »Det psykiske traume lar seg best forstå som *intensivert konfliktbevissthet*.« Disse utsagnene er ikke entydige. Dels kan det virke som om konfliktbegrepet er overordnet. Dels kan det virke som traume kommer før konflikt, og dels kan det virke som traumer er

sekundære og virker intensiverende på bevisstheten om dypere konflikt.

Hvis vi knytter begrepet traumatisk situasjon til de forskejlige angst-kildene som Freud nevner i »Hemning, symptom og angst« fra 1926: Angst for tap av objekter, tap av objektets kjærlighet eller tap av superegos kjærlighet, så kan spørsmålet formuleres slik: Er det en grunnleggende *konflikt* som skaper angst og som ved sin intensitet gjør at situasjonen blir traumatisk? Eller kan enkelte av disse tapsopplevelser referere til hendelser *før* en konfliktstruktur er dannet?

Vil doktoranden mene at konflikt, dvs. evnen til å danne et intrapsykisk kompromiss i seg selv er et produkt av utvikling?

Det neste spørsmål jeg vil stille med anknytning til traumbegrepet, er hvordan doktoranden vil se begrepet i relasjon til objektrelasjonsteori.

Ser doktoranden det slik, at et traumbegrep ensidig er knyttet til det klassiske *driftsbegrep* eller har traumbegrepet også en plass i et *relasjonelt felt*, der det går om behov for emosjonell tilknytning til objektet og om behov for bekreftelse fra objektet for å konstituere en adskilt indre selvrepresentasjon?

Slik jeg ser det, vil et traume *alltid* måtte tilskrives et objekt (ytre eller indre) som ikke har gjort hva det skulle gjøre. Det vil si: Mangelfull stimulering, skjevstimulering eller overstimulering fra objektets side. Hvis vi således refererer traume til en objektrelasjon, utvider vi forståelsen av traumes *patogene* rolle, samtidig som det har en tendens til å *utviske* traumbegrepets grenser.

Freud mente på et tidspunkt at i siste instans var alle nevroser traumatiske, dog slik at de såkalte psykonevrosene var traumer *med historie*, mens aktualnevrosene var patologi som ikke var *historisert*. Dette reiser et problem som er avgjørende i forhold til nachträglichkeit-problemet, nemlig hvor »traumatisk« kan den *opprinnelige* hendelsen være *uten* å være nachträglich bearbeidet. Det vil si en infantil opplevelse som er, for å sitere Anna Freud: »Rystende, ødeleggende og med indre forstyrrelser til følge slik at jegets funksjons- og formidlingsevne blir satt ut av kraft.« Det er dette Anna Freud kaller traumatisk i ordets strikte betydning (side 220).

Vil doktoranden gå inn for, at vi fortsatt trenger et begrep for det, vi kunne kalle rent traume (pure trauma), dvs. en overveldelse av automatisk angst, en angst uten mening?

Jeg har selv beskrevet et begrep *deficit* som refererer til slike opplevelser som ikke er knyttet til en intensjon i utgangspunkt, selv om de senere kan bli nachträglich fortolket og derigjennom bragt inn i en konfliktstruktur.

Poenget er imidlertid at den opprinnelige hendelsen har *selvstendig* patogen betydning.

I så fall blir følgende spørsmål viktig: Er psykoanalysen bare relevant for de meningsbærende nachträglich-konstruerte traumer, eller kan den også teoretisk inkorporere de rene traumene? Dette berører spørsmålet om hva som skal være psykoanalysens domene. Problemstillingen er relevant, fordi i psykoanalytisk praksis vil vi stå overfor alle variasjoner mellom de to polene, på den siden det disorganiserende traume uten historie, og på den andre siden det konstruerte meningsfylte traume.

Før vi forlater traumbegrepet, vil jeg stille doktoranden nok et spørsmål: Vil hun være enig i at uansett all fantasifortolkning, zurückphantasieren og nachträglichkeit, så må vi som analytikere har et *autentisitetsbegrep*, dvs. noe som avgjør om *en* rekonstruert historie er mere »sann« eller mere *pasientens egen* enn en annen historie? Hva er i så fall de avgjørende kliniske kjennetegn på slik autentisitet?

Affekt og forestilling

I avhandlingen går det, som jeg har pekt på, en sammenhengende resonnementskjede via følgende ledd: Opplevelse – erindring – nachträglichkeit – traume – affekt og frem til det som blir doktorandens »formel« for terapeutisk virkning, nemlig *affektiv traumatisk erindring*. Katharsis i psykoanalysen blir således å forstå som *gjennomarbeiding av traumatisk erindring*.

Et avgjørende begrep her er *gjennomarbeiding*. Gjennomarbeidingen har til oppgave å forene eller sammenkoble to komponenter, på den ene side den traumatiske erindring – på den annen side affekten. Denne *sammenkoblingsteorien* hviler imidlertid på ett premiss, nemlig at forestilling og affekt sees som adskilte psykologiske fenomener. Doktoranden sier at hun *velger* å godta Freuds skille mellom driftens to representasjonsmodi, *affekt* og *forestilling*. Ved å akseptere et slikt skille aksepterer man i virkeligheten at affekt i seg selv ikke er en meningsfylt erfaringsmodus, men først blir det når den knyttes til en forestilling. Et stort spørsmål er imidlertid om dette skillet er god psykologi. Ifølge et mer moderne syn kan affekt betraktes som er arkaisk preverbalt språk som *meningsfylt* kommuniserer med omgivelsene lenge før mening uttrykkes i differensierte forestillinger og i verbalt språk. For meg står Freuds oppdeling i affekt og forestilling som en foreldet og statisk oppfatning av psykologiske fenomener som i utgangspunktet er langt mere enhetlige. Det at en gjennomarbeiding skulle bestå i en sammenkobling av disse to komponentene, forekommer meg derfor å uttrykke en *for* mekanisk oppfatning av den integrasjonsprosess som foregår i psykoanalytisk terapi. En slik modell kan kanskje passe på en bestemt for for patologi, nemlig der hvor det foreligger en ekstrem *isolering* mellom kognisjon og affekt, det vi kaller *intellektuali-*

seringsforsvar. Men dette er ikke typisk for alle former for psykopatologi. Det er interessant, at doktoranden sier, at hun *velger* å følge Freuds todeling. Dette må bety, at hun ser, at det også kunne vært andre valgmuligheter. Jeg vil derfor spørre:

For det første, hvorfor velger hun å følge Freud på dette punkt? Og for det annet: Er dette et klokt valg i lys av moderne affektteori?

Katharsisbegrebet

Etter min oppfatning har doktoranden overbevisende og klart demonstrert at det opprinnelige katharsis-begrebet er langt mere komplekst enn hvad den såkalte medisinske fortolkning innebærer. Dette har vært en hovedhensikt med avhandlingen. Imidlertid er jeg mere i tvil når det gjelder den annen hovedhensikt, nemlig å oppdatere katharsisbegrepet. Spørsmålet man må stille er: Kan doktorandens begrepslegging danne en overgripende forståelsesramme for *dagens* psykoanalyse? Er idéen om katharsis – om *renselse* en metafor eller tankefigur som er dekkende for den psykoanalytiske kur slik vi praktiserer psykoanalysen i dag? Etter min mening er den ikke det. Slik jeg ser det, er renselsestanken fyldestgjørende for ett aspekt av psykoanalysen, det jeg vil kalle *gåtens psykologi*. Samtidig ser vi at psykoanalytisk teknikk og forståelsesmåte i dag mer og mer legger vekt på karakter og karaktermotstand, på intensiv analyse av overførings-/motoverføringsdynamikken, på analyse av tidlig internaliserte mønstre av affektive selv - objektrelasjoner og at kvaliteten av den interpersonlige relasjon mellom analysand og analytiker tillegges stadig mer betydning. Disse elementer kommer i tillegg til det klassiske paradigmet som vektlegger historisk rekonstruksjon og konstruksjon gjennom erindringen og narrasjonen som medium.

Med dette ender vi opp der vi startet: *Hva er psykoanalyse?* For å klarlegge eventuelle forskjeller i syn mellom doktoranden og meg selv når det gjelder syn på psykoanalysens videre utvikling vil jeg gjerne, at doktoranden svarer på følgende spørsmål:

Mener hun, at psykoanalysens *domene* bør avgrenses til psykologiske fenomener som lar seg forklare i den teori som *hun* har trukket opp? Med andre ord: Går hun inn for en *snever* definisjon av psykoanalyse? Hvis ja, hva da med store deler av dagens objektrelasjonsteori og selvpsykologi som også påberoper seg å ligge innenfor psykoanalysens domene, men som åpenbart ikke på fyldestgjørende måte dekkes av doktorandens teori? Hvis nei, er doktoranden enig med meg i at hennes utlegning spesielt gjelder det jeg har kalt *gåtens psykologi* og at renselsesmetaforen må suppleres for å dekke alle aspekter ved den psykoanalytiske kur?

Energibegrepet

Som jeg tidligere har nevnt, stiler Judy Gammelgaard høyt med sin avhandling. Hun søker til kjernen i den analytiske erfaringsform og vil bidra til å karakterisere psykoanalysens egenart som vitenskapelig disiplin. På s. 196 tar hun stilling til psykoanalysens status som vitenskap: »... inntil videre kommer vi ikke utenom den energetiske diskurs. Psykoanalysen kan som vitenskap ikke tenkes uten denne, og skal vi kunne formulere et meningsfullt begrep om katharsis, kommer vi ikke utenom de energetiske begreper og den økonomiske synsvinkelt.«

Jeg kan forstå, at det kan være vanskelig for doktoranden å argumentere for fruktbarheten av et katharsisbegrep og samtidig gi avkall på en energi-økonomisk tankegang. Men at psykoanalysen som vitenskap ikke kan tenkes uten denne synsvinkel, er en meget opsiktsvekkende påstand, i lys av den tunge vitenskapsteoretiske kritikk som har vært rettet mot antagelsen av psykisk energi. Jeg tenker på Robert Holt, Rubinstein, Tickstun, Modell o.a. Ingen av disse er for øvrig referert til i avhandlingen. Jeg vil derfor spørre:

Mener virkelig doktoranden at psykoanalysens status som vitenskap står og faller med, at den holder fast ved en energetisk/økonomisk diskurs?

Jeg merket meg at doktoranden, tross sin absolutte påstand, la inn et »inntil videre«. dette må vel bety at hun i prinsippet er åpen for andre muligheter. I og med det, er vi inne på hva som er *fruktbare* begreper med tanke på psykoanalysens *videre utvikling*.

Avslutning

Det foregår i dag en dyptgripende debatt om psykoanalysen på det internasjonale plan. Hva slags disiplin er psykoanalysen? Hva er psykoanalysens egentlige eller rette domene? Er der *en* psykoanalyse eller mange? Hvordan skal vi begrunne teoretisk psykoanalysens kurative effekt, det som ofte kalles *the therapeutic action of psychoanalysis*? I denne situasjonen, som av mange er blitt betegnet som en krise for psykoanalysen, er det nødvendig at noen søker tilbake til begrepenes røtter og historie for derigjennom å avklare hva som er bestandig i en teori som stadig utvikler seg.

Dette har dagens doktorand gjort. Gjennom en historisk gransking har hun, på mønstergyldig måte, vist at katharsisbegrepet rommer en langt mere kompleks psykologisk forståelse enn den som ofte har vært tillagt begrepet i det som kan kalles den medisinske fortolkningstradisjon. Avhandlingen er imidlertid ikke begrenset til katharsisbegrepet i snever forstand. I doktorandens tenkning går begrepet inn i en langt mere omfattende

problemstilling. Via forestillingen om katharsis reiser hun spørsmål både om psykoanalysens egenart og spørsmålet om terapiens virkningsprinsipp.

I sin nylig utkomne bok »Other times, other realities« peker Arnold Modell på, at Freud aldri utarbeidet en teori som på systematisk måte forklarer hvordan psykoanalysens fortolkningsteknikk virker kurativt. Likevel finnes det i hans verker *fragmenter* til en slik teori. Jeg mener det er nettopp doktorandens arbeid har sitt tyngdepunkt. Via begrepene *nachträglichkeit* og *traume* har hun søkt å føye slike fragmenter inn i en sammenhengende refleksjon som ender ut i »formelen« *affektiv traumatisk erindring*. Jeg kjenner ikke til at denne resonnementslinjen tidligere er fremstilt på samme ordnede, veldokumenterte og tildels elegante måte. Her mener jeg, Judy Gammelgaards arbeid peker seg ut som et meget vestenlig bidrag. I dagens brogete teoretiske landskap kan doktorandens avhandling sees som en viktig argumentasjon for ikke å glemme Freuds opprinnelige historiske tenkesett og tanken om å inkorporere de infantile erindringsrestene i en sammenhengende fortelling. Det har vært langt større forståelse for denne vinkling av psykoanalysen i Europa enn i USA. Avhandlingen kan derfor også sees som en markering av en europeisk tradisjon og som et betimelig korrektiv, ikke bare mot forenklete avreageringsterapier, men også mot en *for* sterk betoning av her-og-nå-aspektet i overføringen, som har vært karakteristisk for visse objektrelasjonsteoretikere.

Jeg startet min opposisjon med å slå fast, at Freud uttrykkelig plasserer psykoanalysen under psykologiens domene. I lys av dette er det grunn til å stille store forventninger til doktorandens videre forskning og bidrag til psykoanalytisk teori. Med sin bakgrunn i generell psykologi har hun spesielle forutsetninger for å se psykoanalysens begreper i videre sammenheng og for å bringe psykoanalysen i nærmere kontakt med akademisk forskning og kritisk metodisk refleksjon. Etter min oppfatning har psykoanalysen alt å vinne på et slikt utvidet perspektiv. Jeg har to ønsker for hennes fremtidige forskning. For det første at hennes synsvinkel blir noe mindre »*nachträglich*« og at hun vender blikket mere mot objektrelasjonstenkingen som, jo representerer en utfordring til den klassiske analyse på alle nivåer av teorien. For det andre at hun i sin videre forskning trekker inn detaljert klinisk råmateriale fra *egen* analytisk praksis. Bare slikt materiale kan bringe tenkningen videre – utover tradisjonelle begrepskategorier.

Jeg vil gratulere Judy Gammelgaard med en meget tankestimulerende og dyptpløyende avhandling og ønske henne hjertelig til lykke i hennes videre forskningsarbeid.